

Biblioteka Polska w Rumunii

Biblioteka Polska w Rumunii działała w latach 1866-1892. Zachowana część księgozbioru jest obecnie przechowywana w Bibliotece Śląskiej w Katowicach przy ul. Francuskiej 12.

Początek działalności Biblioteki przypada na rok 1866. Uruchomiono wtedy czytelnię w Mihalenach (Mihaileni) na pograniczu Mołdawi i Bukowiny. W chwili otwarcia księżnica składała się z ok. 200 wol. Księgozbiór przekazany na Śląsk w 1892 r. liczył ponad 4.000 wol. Obok książek i broszur zawierał blisko 100 tytułów czasopism.

Założycielem Biblioteki był lekarz, działacz społeczny i polityczny, dr Julian Łukaszewski. Zmuszony do emigracji po Powstaniu Styczniowym, znalazł się w Rumunii, gdzie w Mihalenach założył gminę Zjednoczenia Emigracji Polskiej. Wkrótce (1 X 1866) pod opieką gminy i przy pomocy Franciszka Kopernickiego uruchomił pierwszą czytelnię. Opracowana przez Łukaszewskiego *Ustawa Biblioteki Polskiej w Rumunii i czytelń obok niej utworzonych* z 25 XII 1866 zakładała tworzenie filii w innych skupiskach polskich. Na czele Biblioteki stał zarząd, a środki na jej utrzymanie miały pochodzić z budżetu gminy i składek członkowskich. Od 1 IV 1867 Czytelnia w Mihalenach usamodzielniała się. Nowe czytelnie powstawały z trudem, ich żywot był krótkotrwały. W różnych okresach działały m.in. czytelnie w Bakowie (Bucău), Jassach, Niamcu (Neamt), Bukareszcie, Paszkanach (Pașkani), Zworesztach (Zvorești) Tekuczu (Tekuci), Romaniu (Roman), Botoszanach (Botoșani) i Tirgu-Frumos. W 1870 r. po otrzymaniu posady lekarza naczelnego w szpitalu św. Trójcy w Jassach, Łukaszewski przeniósł tam siedzibę Biblioteki. W 1875 r. podjęto uchwałę o utworzeniu ze składek "funduszu żelaznego" na utrzymanie księżnicy i zabezpieczenie jej przyszłości. Opracowano nowy statut, powołując Towarzystwo pn. Biblioteka Polska w Rumunii. Zgodnie ze statutem Biblioteka miała stanowić własność narodową, w całości niepodzielną i tylko w całości mogła być przekazana w przyszłości innej instytucji polskiej. W 1879 r. z ofiar pieniężnych członków założono fundusz na szkołkę polską w Jassach. Brak realnych szans na jej utworzenie spowodował rozdysponowanie

funduszy (9.000 franków) w 1886 r.: połowę przekazano Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego, połowę złożono jako depozyt w Towarzystwie "Czci i Chleba" w Paryżu. W latach 1879-1885 przy Bibliotece działało Towarzystwo Bratniej Pomocy im. J.I.Kraszewskiego. Biblioteka była dość dobrze prowadzona, dbano o konserwację książek, przeznaczając część funduszy na oprawę. Mieściła się początkowo w mieszkaniu Łukaszeńskiego, później wynajęto dla niej dwa pokoje. Sprawozdania z działalności Biblioteki ogłaszano w czasopismach krajowych (m.in. w *Dzienniku Literackim* i *Bibliotece Warszawskiej*) i zagranicznych (*Niepodległość*, *Wolne Polskie Słowo*). Do końca lat 70. następował wzrost czytelnictwa, systematycznie przybywało czytelników Biblioteki: w 1866 r. było ich zaledwie 10, w 1867 r. - 48, w 1875 r. - 95, w 1878 r. - 130. Dzięki niespożytej energii Łukaszeńskiego, zabiegającego o rozwój Biblioteki różnymi sposobami, następował systematyczny wzrost księgozbioru: 1869 r. - 800 t., 1876 r. - 1594 t., 1880 r. - 2 815 t., 1885 r. - 4 105 t., 1890 r. - 4 242 t. Od początku lat 80. zmniejszał się liczba członków i czytelników. Towarzystwo zaczęło podupadać. W ostatnim okresie działalności liczyło zaledwie 10 członków. Przyczynił się do tego głównie odpływ Polaków z Rumunii, a także - w pewnym stopniu - nieporozumienia i konflikty między Łukaszeńskim a innymi członkami, którzy krytykowali dominującą pozycję założyciela Biblioteki. W różnych latach pełnił on bowiem funkcję prezesa, często równocześnie sekretarza, skarbnika i bibliotekarza. W 1892 r. w związku z jego decyzją osiedlenia się we Lwowie, Łukaszeński spowodował przeniesienie Biblioteki na Śląsk, dzielnicy - jego zdaniem - najbardziej narażonej na wynarodowienie. Decyzja Łukaszeńskiego, podjęta samodzielnie, wzbudziła wiele kontrowersji w środowisku emigracji polskiej w Rumunii. Po konsultacjach z działaczami na Śląsku dla przyjęcia Biblioteki utworzono 11 VII 1892 r. Górnośląskie Towarzystwo Literackie z siedzibą w Bytomiu. Jesienią tego roku uchwałą zarządu Towarzystwa Biblioteki Polskiej w Rumunii przekazano nowopowstałemu Towarzystwu bibliotekę wraz z "funduszem żelaznym" (7.000 franków). Górnośląskie Towarzystwo Literackie nie przejawiało większej aktywności. Faktycznie księgozbiór pozostawał przez kilka lat przy redakcji *Kaolika*, kierowanej przez Adama Napieralskiego, pierwszego sekretarza i właściwego twórcę, a później - wiceprezesa tego Towarzystwa. W 1902 r. wydano *Katalog Biblioteki Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu*. Momentem przełomowym okazał się rok 1920; w maju

przekształcono GTL w Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku. Aktywnie do tej pory działające, niemal od początku borykało się z problemami finansowymi i lokalowymi, zwłaszcza po przeniesieniu do Katowic w 1922 r. Księgozbiór powiększano jedynie drogą darów i wymiany. W 1932 r. złożono go prowizorycznie przy Bibliotece Sejmu Śląskiego. Brak perspektywy na uzyskanie lokalu stanowił bezpośrednią przyczynę podjęcia decyzji (22 V 1934 r.) o przekazaniu biblioteki (10 520 wol.) w darze Bibliotece Sejmu Śląskiego. Przed oddaniem wydzielono niewielką ilość książek jako własną bibliotekę podręczną. Zastrzeżono, aby dzieła uznane przez siebie za dublety, Biblioteka Sejmu Śląskiego przekazała jako dar jednej z bibliotek na Śląsku Opolskim. W czasie II wojny światowej księgozbiór Śląskiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego (od 1936 zm. nazwa Biblioteki Sejmu Śląskiego) wchodził w skład Schlesische Landesbücherei w Katowicach i służył wyłącznie Niemcom. Część nie opracowanych zbiorów przedwojennych, w tym bibliotekę Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku, decyzją niemieckiego zarządu przewieziono do Górnośląskiej Biblioteki Krajowej w Bytomiu. Po wojnie zbiory tej ostatecznie, wraz z innymi zabezpieczonymi, stały się własnością Śląskiej Biblioteki Publicznej, która od 1952 r. występuje pn. Biblioteka Śląska.

Biblioteka rumuńska powstała głównie z darów nadsyłanych z kraju i przez zachodnią emigrację. Jako jeden z pierwszych na apel Łukaszewskiego odpowiedział księgarz z Poznania - Jan Konstanty Zupański, przesyłając blisko 200 dzieł już w 1866 r. Wkrótce w jego ślady poszli inni księgarze i wydawcy. Część swoich nakładów bezpłatnie lub po znacznie obniżonej cenie ofiarowali: Napoleon Kamiński i Mieczysław Leitgeber z Poznania, Karol Wild, Władysław Gubrynowicz i Władysław Schmidt ze Lwowa, Józef Zawadzki z Wilna, Gebethner i Wolff z Warszawy, Wydawnictwo Dzieł Tanich i Pożytecznych, Ossolineum, Erazm Ł. Kasprowicz z Lipska, Karol Forster z Berlina. Księgarnia Luksemburska Władysława Mickiewicza w Paryżu. Księgozbiór rumuński wzbogacił się ponadto o dublety przekazane przez Akademię Umiejętności, Towarzystwo Naukowe w Krakowie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu, Towarzystwo Historyczno-Literackie i Bibliotekę Polską w Paryżu. Redakcje czasopism, głównie lwowskich i poznańskich, przekazały nieodpłatnie swoje tytuły, m.in. *Dziennik Literacki*, *Dziennik Lwowski*, *Dziennik Poznański*, *Kalinę*, *Nowiny*, *Tygodnik Lwowski Ilustrowany*, *Czas*. W dużej mierze do powiększenia zasobów Biblioteki przyczynili się tzw.

opiekunowie - ludzie znani, darzeni powszechnym szacunkiem, zajmujący wybitne stanowiska w kraju i na emigracji, wybrani i zaproszeni przez Łukaszewskiego do sprawowania opieki nad Biblioteką. Grono to organizowało zbiórki książek i pieniędzy, służyło radą; niektórzy ofiarowali swoje prace. W różnych okrasach do opiekunów Biblioteki należeli: Józef Ignacy Kraszewski, Karol Libelt, Jan Konstanty Żupański, Agaton Giller, Józef Czepielowski, Waław A. Maciejowski, Karol Brzozowski, Zygmunt Miłkowski, Eliza Orzeszkowa, Jan Baudouin de Courtenay, Edmund Callier, Mieczysław Darowski i in. Niemal od początku, bo już od 1869 r. wyłączano z księgozbioru dublety, z czasem - także książki przeznaczone dla ludu oraz literaturę dziecięcą. Przekazywano je w darze czytelnikom ludowym na Śląsku Cieszyńskim, Warmii, w Galicji (Tymowa i Jadowniki), Stanisławowie, bibliotekom polskim w Czerniowcach i Wiedniu, bibliotece Towarzystwa "Jedność" w Chemnitz, "Ogniska" w Mittweidze, czytelni akademickiej w Akwizgranie, czytelni w Sofii oraz czytelnikom polskim w Rumunii, które oddzieliły się od macierzy w Jassach (m.in. w Paszkanach i Boto-szanach). W 1876 r. ułożono i wydrukowano po raz pierwszy katalog Biblioteki. Następny katalog (w układzie alfabetycznym) opracował Jan Bogusz (Bohusz). Wydał go własnym nakładem drukarz lwowski E. Winiarz: *Katalog Biblioteki Polskiej w Rumunii*. Lwów 1881 ss.2, 45. W kilka lat później ukazało się jego uzupełnienie pt. *Dodatek I. do katalogu Biblioteki Polskiej w Rumunii od r. 1882-1887*. Lwów b.r. ss. 12 (katalogi niezachowane w większych bibliotekach polskich, opisy cyt. za K.Prusem). Najpełniejszą informację o charakterze księgozbioru podaje *Katalog Biblioteki Górnośląskiego Towarzystwa w Bytomiu*, który według Łukaszewskiego, był prostą przeróbką katalogu wydanego we Lwowie. Sporządzony niestarannie, katalog ten nie jest kompletny i zawiera szereg błędów. W większości przypadków nie rozwiązuje kryptonimów i anonimów, często nie podaje miejsca i roku wydania. Brak konsekwencji w zastosowanym podziale rzeczowym księgozbioru. Poszczególne działy oznaczono dużymi literami alfabetu, od A do H, przy czym katalog nie obejmuje działów F, G i H. W ramach działów zastosowano w zasadzie układ alfabetyczny. Zdarza się, iż na jednej sygnaturze znajduje się kilka pozycji. W dziale A znalazło się ok. 750 dzieł (w tym ok. 20 w językach obcych), głównie z zakresu historii, historii literatury, archeologii, geografii, etnografii, także biografii i pamiętniki. Dział B (ok. 1 260 pozycji) to literatura piękna, w części nie

najwyższego lotu. W dziale C (ok. 570 pozycji) zgromadzono literaturę z zakresu nauk ścisłych i społecznych, medycznych, językoznawstwa oraz roczniki towarzystw i zakładów naukowych i kilkanaście czasopism. Dział D (ok. 420 dzieł) obejmował m.in. druki okolicznościowe, publicystykę, sprawozdania, kalendarze i czasopisma. W dziale E opisy ograniczają się jedynie do nazwisk autorów i skróconego tytułu (ok. 180 pozycji). Są to dzieła w języku niemieckim, głównie literatura piękna, także tłumaczenia z innych języków. Informacje o działach, których nie uwzględnił katalog, są jeszcze skromniejsze: dział F - ponad 80 pozycji w języku francuskim, dział G - ponad 180 dzieł w języku niemieckim, dział H - co najmniej 10 pozycji w języku ukraińskim. Ogólnie Biblioteka stanowi zbiór niezwykle różnorodny treściowo, obejmujący niemal wszystkie dziedziny wiedzy, choć z wyraźną przewagą historii, beletrystyki i literatury popularno-naukowej i przeznaczony dla różnych kręgów czytelniczych. W większości są to książki i czasopisma z lat 1850-1892, chociaż trafiają się także wcześniejsze (najstarsza pozycja prawdopodobnie z 1802 r.). Sygnatury umieszczane na kartach tytułowych oraz na grzbietach książek. Na kartach tytułowych znajdują się prawie zawsze pieczęcie treści: *Biblioteka Polska w Rumunii* oraz *Górnośląskie Towarzystwo Literackie. Bytom G.-Ś.* Rzadziej spotkać można pieczęcie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. W wielu przypadkach, także na karcie tytułowej, znaleźć można odręczny napis *Z Książnicy Polskiej w Rumunii*. Znaczna część księgozbioru posiada pieczętki wcześniejszych właścicieli, zdarzają się podpisy i dedykacje (np. Walery Rzewuski, Józef Czepielowski, Jan Chądzyński, J. Stawarski, Zacharewicz).

Niezwykle trudno określić liczbowo stan zachowanych do dzisiaj partii księgozbioru. Część biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku opracowano jeszcze przed wojną i wcielono do zbiorów. Z ogólnej liczby 10 520 wol. do końca 1937 r. skatalogowano 5 702 dzieła w 6 256 wol. Brak danych dotyczących samej biblioteki rumuńskiej. Brak także informacji o istnieniu kiedykolwiek odrębnych kartotek lub inwentarzy opracowanej części zbioru. Prace inwentaryzacyjne zamierzano rozpocząć dopiero po opracowaniu całości. Można przypuszczać, iż znacznie większą część księgozbioru chciano pozostawić jako zwartą całość o znaczeniu historycznym. Niestety, nie ma co do tego pewności, gdyż inwentarze Śląskiej Biblioteki Publicznej przepadły w czasie II wojny światowej. Prowadzone obecnie prace, zmierzające do dokładnego oszacowania i

opracowania całości zachowanego zbioru, wymagają sprawdzenia każdej pozycji z autopsji. Zidentyfikowana, nie opracowana część księgozbioru liczy 460 dzieł w 550 wol. Zbiór ten posiada numery akcesyjne nadane po wojnie oraz niekompletną kartotekę topograficzną wg dawnych sygnatur literowo-cyfrowych (por. *Katalog Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego*. Bytom 1902). Obok książek i broszur w księgozbiorze znajdują się czasopisma (15 tytułów w 70 wol.), m.in. *Biesiada Literacka*, *Niwa*, *Kronika Rodzinna*, *Prawnik*, *Przyjaciel Zwierząt*, *Przyroda i Przemysł*, *Romans i Powieść*. Ogólny stan zachowania jest dobry, z wyjątkiem broszur. Niektóre pozycje przetrwały niemal w idealnym stanie (w tym niektóre czasopisma); prawdopodobnie nigdy nie znalazły one zainteresowania u czytelników, o czym świadczą nie rozcięte kartki.

Na poszczególnych drukach znajdują się następujące znaki proveniencyjne: Biblioteka Polska w Rumunii (1866-1892), Górnośląskie Towarzystwo Literackie w Bytomiu (1892-1920), Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku (1920-1934), Biblioteka Śląska (Biblioteka Sejmu Śląskiego, Śląska Biblioteka Publiczna im. J. Piłsudskiego) (od 1934).

Bibliografia

1. *Biblioteka Polska w Rumunii (1866-1891 r.). Książka pamiątkowa*. Jassy 1891.
2. Jabłońska Władysława: *Biblioteka Polska w Rumuni i jej wpływ na powstanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*. "Roczniki biblioteczne". R. 4: 1960 z. 3/4 s.477-520.
3. *Katalog Biblioteki Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu*. Bytom 1902.
4. Olszewicz Waclaw: *Z dziejów biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*. W: *Biblioteka Śląska 1922-1972*. pod red. Jana Kantyki. Katowice 1973 s. 58-66.
5. [Prus Konstanty] [pseud.] J.Łuka: *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół na Śląsku*. "Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku". T. 1. Katowice 1929 s. 1-18.
6. *Sprawozdania Biblioteki Sejmu Śląskiego i Śląskiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego z lat 1934-1938*. Rkps Biblioteka

Śląska.

7. Willaume Małgorzata: *Polacy w Rumunii*. Lublin 1981 (zwł. Rozdz.3: *Emigracja postyczeniowa (1864-1918)* s.50-57).